

Kulin Ferenc

Bessenyei Anna képzelt naplója

(Irodalmi forgatókönyv)

2. rész

10. kép

Belső – nappal

Beleznay tábornok pesti palotájában mintegy negyven református lelkész, illetve presbiter gyülekezik, közöttük a kerületi főgondnokok: a tiszántúli bihari Dobozy Mihály, a dunántúli Soós István és a tiszáninneni Szathmáry Király György. Beleznay Miklós a dunamelléki egyházkerületet képviseli. Egy hosszú, téglalap alakú, terített tölgyfaasztal körül ebédhez készülnek. Fehér kötényes asszonyok szolgálják fel az ételt, miközben folyik a társalgás: ki-ki az asztalszomszédjával beszélget.

BELEZNAV

(Miután étel, ital már az asztalon van, egy kanállal megkocogtatja a kezére eső boroscancsót.) Testvéreim! Énekeljük el a negyvenkettedik zsoltárt! (Teli torokból eléneklük a „Mint a szép híves patakra” kezdetű zsoltár első versszakát.)

BELEZNAV

Megkérem főtiszteletű Dobozy Mihály püspök urunkat, mondjon asztali áldást!

(Valamennyien összekulcsolják kezeiket, lehajtják fejüket.)

DOBOZY MIHÁLY

Mennyei atyánk, kérünk téged, tekints le ránk. Légy velünk a mi hányattásainkban, megpróbáltatásainkban, hogy bátor szívvel dicsérhessük a Te szent nevedet. Óltalmaz minket üldözőinktől, és szégyenítsd meg azokat, akik egyszülött fiad nevében hadakoznak anyaszentegyházunk ellen. Szenteld meg a mi együttlétünket, és legyen áldásod ezen ételen és italon, melyel megajándékoztál bennünket. Ámen.

(Valamennyien, kórusban:)

Aki ételt, italt adott, annak neve legyen áldott. Ámen.

BELEZNAV

Fogyasszák jó étvággal!

KULIN FERENC (Pomáz, 1943) irodalomtörténész, író, politikus. Legutóbbi tanulmánykötete: *Forradalom helyett* (Magyar Szemle Könyvek, 2018).

DOBOZY

Az étvágy megvolna, hanem a legédesebb falatot is megkeseríti a sok gyá-lázat, amit a pápisták mívelnek velünk.

BELEZNAY

Így megy ez már kétszáz esztendeje, azért valahogy mégis megőrzött minket az Isten.

DOBOZY

Azért csak nem kéne mindent a Jóistenre hagyni.

TÖBBEN: Úgy van! Úgy van!

BELEZNAY

Hiszen éppen avégett jöttünk össze, hogy tegyünk valamit!

SZATHMÁRY KIRÁLY GYÖRGY

Amit a szerencsétlen egykeieken elkövettek, azzal egyenesen a királynőhöz kell mennünk!

TÖBBEN: Mi volt?! Mi történt?! Mire vetemedtek megint a gazemberek?!

SZATHMÁRY KIRÁLY GYÖRGY

Kendtek még nem hallották?! Itt van az iskolamester úr, majd ő elbeszéli!
(*Megböki a mellette ülő fiatalembert:*) Mondja!

LACZKA JÁNOS

Negyven fiú és húsz leánygyermeket tanítottam az egyeki iskolában. Jórészt ingyen. Batthyány Ignác nagyprépost már a múlt őszön is izengetett nekem Egerből, hogy takarodjak a „falujából”, mert ha magamtól nem megyek, majd ő kiteszi a szűröm. Három napja, mikor a vakáció után kezdődött volna az oskola, bezörög hozzám egy hajdú, hogy a nagyméltóságú prépost úr nem tűrheti tovább a rebelliót, amit, asztmongya, én tüzeltem. Vagy elmegyek, vagy elviszi tőlem a falut. Vigye csak, mondom, ha bírja, én maradok. Ezzel el. Az ez utáni hajjalon rettenetes zajra ébrednek.

10/A kép

Külső – hajnal

Egy egész csapat hajdú lóháton vágat egy Eger melletti kis falu felé, s amikor eléri a főutcáját vad kurjantgatásokba kezdenek. A felriadt falu népe – a férfiak és az asszonyok az állatok körüli munka mellől, a gyerekek és az öregek a házakból előbújva – értetlenül, rémülten bámulják a betolakodókat, akik pillanatok alatt betörnek az udvarokba, s hangos ostorcsattogtatással terelik az utca felé az embereket. Laczka Jánost az iskola melletti viskóból rángatják elő, csuklóját megkötözik, s az egyik lovas kötélpórázra kötve vonszolja a templom közelében összeterelt jajveszékeltő tömeghez.

ELSŐ HAJDÚ

No, emberek! Most szépen elmegyünk az oskolába!

(*Elől a megkötözött Laczka Jánost húzza maga után egy lovas, a tömeget meg ostorral és kardlappal terelik. Amikor az iskolához érnek, néhány jobbággyal a szomszéd por-tákról lovas szekereket vezettetnek elő, s úgy állítják meg azokat, hogy a saroglyájuk*

mintegy tíz-tizenöt méterre van az épület falától. Mindegyiknek a bakjára felül egy hajdú, a parancsnokuk füttyjelére ütni kezdik a lovakat, hátramenetbe hajtva őket. Az iskola utca felőli tűzfala egy pillanat alatt bedől, s a következő másodpercben a tetőszerkezet is összeomlik.)

ELSŐ HAJDÚ

Lássa, tanító úr! Most maga is tanulhat! *(Eközben a szomszéd porták felől magas lángnyelvek csapnak fel, s minden irányban füstoszlopok gomolyognak az ég felé.)* Ha már olyan prófétai nagy lelke van a tanító úrnak, vigye hát ki a népét a pusztaiba. Ott majd megtanulják az egy igaz Istent imádni! *(A hajdúk ismét éktelen kurjantgatásokba kezdenek, Laczka Jánossal a tömeg élére üget a ló, és futásra kényszerítve, elkezdik kihajtani az embereket az égő faluból.)*

Kép (ld. 10.)

Belső – nappal

Ugyanott, ugyanakkor, amikor Laczka János a történetet mesélni kezdte.

LACZKA JÁNOS

Hát így történt!

(Hangzavar:) Skandalum! Gyalázat! Akasztani valók! Barbárok! A törvények sárba tiprása! Hol van ilyenkor a vármegye?! És mit csinál az udvar?! A királynő tudja ezt? Ez a bitang Batthyány Ignác még nincs a börtönben?!

BELEZNAY

Higgadjunk le, uraim! Mint mondtam azért hívtam egybe kegyelmeteket, hogy ne túrjuk tovább a gázságaikat! Ha megengedik, elmondanám, mit látok tennivalónak.

TÖBBEN: Halljuk, halljuk!

BELEZNAY

Nos, én két gyökeres okát látom annak, hogy református gyülekezeteinkkel ilyen és hasonló dolgok megtörténhetnek. Első ok az, hogy panaszaink elvesznek a kancellária labirintusában. Tehát soha nem lehetünk bizonyosak afelől, hogy őfelségének, Mária Teréziának akár csak egyetlen sérelmünk is a tudomására jutna.

TÖBBEN: Úgy van! Úgy van!

A másik ok pedig az, hogy bármennyire erősek vagyunk is lélekben, és elszántak a cselekedeteinkben külön-külön, nincs tehetségünk érvényt szerezni akaratumknak, mert nincs egybefogó organizációnk.

TÖBBEN: Így igaz! Ez a mi nagy bajunk! A szívünkéből beszél!

BELEZNAY

Mindezt két jó tanácsot ajánlanék megfontolásra kegyelmeteknek.

TÖBBEN: Halljuk! Halljuk

BELEZNAY

A másodikkal kezdem. *(Derültség)* Jól tudom, mily mélyen fundáltatik egyházunk történetében és vallásunk szellemében gyülekezeteink szuverenitása.

Helyes az, hogy mindegyikünknek van Kálvinja, de nem szavaztunk magunk fölé egy pápát. Helyes az, hogy egyikünk sem tartatik csálhatatlannak, s ezért senkinek és semminek a tekintélye nem áll bírálhatatlan hatalom gyanánt egyházkerületeink fölött. Mindazonáltal adódhatnak olyan esetek, aminő példának okáért az imént megösmert skandalum. Olyan esetek tehát, amikor egyenként erőtlenek vagyunk megvívni igazunkért, ám ha lenne egy személy s egy hivatal, mely minden magyar református megbízásával volna felhatalmazva, nem történhetne meg, hogy jogainkat lábbal tiporják, s hogy sérelmeink orvoslás nélkül maradjanak!

TÖBBEN: Helyes! Igaz! Valamit tenni kell!

Kegyelmetek jól ösmernek engem ahhoz, hogy amit tanácsolni fogok, ne tekintsék személyem ambíciójának. Úgy gondolom, hogy királynőnk iránt a harcmezőn bizonyított hűségem, s az ő irányomban kifejezett barátságos bizalma arra kötelez, hogy magamat minden magyar református képviselőjének ajánljam közvetlenül uralkodónk személye előtt. A közöttünk használatos kifejezéssel úgy is mondhatom: szívesen elvállalom a magyar református egyházak főgondnoki tisztét!

(Előbb zavart csend, majd néhány lelkes „brávó” és tétova „értjük”, „értjük”).

DOBOZY MIHÁLY

(Mímelten barátságos hangon:) Én el tudom hinni, hogy egyházunk törtérialjában neves nap lesz ez a mai... Mindazonáltal nem gondolnám, hogy ily nagy horderejű kérdérről a mi baráti társaságunknak módja s joga volna döntésre jutni. Hiszen nem kevesebbbről volna szó, mint hogy mindez idáig egyenrangú és egyenjogú egyházkerületeink alá vettessenek egy olyan tisztségviselőnek, aki nem pusztán első lenne az egyenlők között, hanem az uralkodóval való közvetlen kontaktusa révén privilegizált politikai szerephez is juthat. Beleznay tábornok úr nem fogja ezt a megjegyzésemet személye elleni kifogásnak tekinteni, hiszen bizalmamat minden tekintetben élvezzi. Csakhogy itt nem órála, hanem egy tisztségről esik szó, amelyet minden kerület gyűléseinek kodifikálniuk kellene.

BELEZNAV

(Rövid ideig tartó kínos csend után:) Szóljanak barátaim! Nem kérés, amit mondtam, hanem ajánlat.

SOÓS ISTVÁN

Én nem osztom Dobozy püspök úr aggodalmait. Beleznav püspök úr javaslatában semmi olyat nem látok, ami két évszázados belső rendünket, egyházjogi elveinket sértené. Ahogyan jóbarátok között nap mint nap megtörténik, ha egyikük a városba megy, elintézi a másik ügyeit, mi most megkérhetjük Beleznav tábornok urat, hogy Bécsben tartózkodván, járjon el a mi közös ügyünkben a királynőnél. Egyszóval elfogadom az ajánlatát.

TÖBBEN: Helyes! Igaza van! Ez nem egyházjogi kérdés!

BELEZNAV

Úgy tekinthetem tehát, hogy – persze csak jelképesen – református főgondnokként fordulhatok a királynőhöz?!

DOBOZY MIHÁLY

Lám, mégiscsak tisztség ez!

TÖBBEN: Ugyan! Csak jelképesen!

BELEZNAY

Ha van még valakinek ellenvetése...

TÖBBEN: Nincs! Nincs ellenvetés! Megköszönjük, ha elvállalja!

BELEZNAY

Vállalom, mert másképp eltörölnek bennünket a föld színéről! Hanem ahhoz, hogy megfeleljek vállalásomnak, segítségre volna szükségem. Kell egy olyan személy, aki olyankor is az udvar közelében van, amikor magam nem lehetek ott. Kell, aki ösmeri gondjainkat, aki bírja bizalmunkat, s akit a királynő is szívesen lát, ha panasszal áll elő.

TELEKY JÓZSEF

(Miután Dobozy Mihály valamit a fülébe súg:) Ott a kancellária! Van nekünk ott ügyvivőnk: a derék Nagy Sámuelnek semmi más dolga Bécsben, hanem hogy eljárjon az ügyeinkben. Miért kellene oda még valaki?!

BELEZNAY

Tisztelem és szeretem Nagy Sámuel barátunkat. De mit tehet róla szegény, hogy szóra se méltatják feljegyzéseit?!

TÖBBEN: Igaz! Ez a baj!

LACZKA JÁNOS

Én jártam nála Bécsben. Nekem bevallotta, hogy nem tud tenni semmit!

TELEKY

Uraim! Ez így nincs rendjén! Ha nem működik a hivatalunk, ne másikat csináljunk, hanem járjunk végére a dolognak. Tudjuk meg: mi hol s miért akad el! Én majd beszélek Esterházyval!

TÖBBEN: *(dünnyögve, egymásnak:)* Mire megy vele?! Eddig nem tudott beszélni?!

Eszterházy kancellár is megéri a pénzét. Esterházy sose fog kiállni értünk!

TELEKY

Akkor beszélek a királynővel!

BELEZNAY

Elárulhatom: én már beszéltem vele. Ő maga nevezte meg, akit szívesen fogadna panaszainkkal!

TÖBBEN: Bravó! Ki vele! Halljuk!

BELEZNAY

(Bessenyei felé fordulva) Hadnagy úr! Álljon fel! *(Bessenyei feláll.)* Íme ő az, aki öfelsege testőreként nemcsak mint jó katona, hanem mint igaz magyar, buzgó református és nagy tehetségű írástudó ember magára vonta uralkodónők figyelmét.

TÖBBEN: Éljen! Éljen!

TELEKY: *(Felvillan emlékezetében a*

KÉP: Teleky József a királynő „dolgozószobája” előtt bebocsátásra vár, s közben megszólítja az ajtónál álló testőrt.)

BESSENYEI

Szabályaink nem engedik, hogy szolgálatban társalogjak, főméltóságú uram!

(Teleky most odahajol Dobozy Mihályhoz, halkán mond neki valamit, majd fennhangon:)
Bessenyei úr bizonyára kiváló talentumú ember, de itt most nem az ő jelleméről vitatkozunk. Szeretném, ha megértenének! Itt már nem pusztán egyházunk érdekei forognak kockán. Nemzetünk alkotmányos jussairól mondunk le, ha szemet húnyunk hivatalaink negligálása fölött, s közben magunk teremtette illegitim módokon egyezkedünk az uralkodóval!

TÖBBEN: Ez is igaz! Jól beszél! Fontoljuk meg!

BELEZNAY

Teoretice tökéletesen egyetértek gróf Teleky barátommal. De fontolják meg, uraim, hová jutottunk. Tetszik, nem tetszik, tudomásul kell vennünk, hogy Bécsben a katolikus klérus befolyásával nem versenyezhetünk. Ha egy falusi plébános ellen teszünk panaszt, megengedem, Nagy Sámuel testvérünk közbenjárását nem fogják elgáncsolni. De egy garázda Batthyány Ignácot perelő akta sohasem fog a kancelláriáról Mária Terézia elé kerülni! Márpedig, ha ez az eset büntetlen marad, ne tápláljunk többé bizodalmat alkotmányunk iránt...

TÖBBEN: Úgy van! Úgy van! Bízunk magunkat a tábornok úrra!

NÉHÁNYAN: És Bessenyei hadnagyra!

DOBOZY MIHÁLY

(Halkan Telekyhez) Most értettem csak meg, miért van itt három vármegyéből is az egész Bessenyei família! *(Fennhangon Beleznayhoz)* Ha így állunk, hát legyen! De mit jelentsen Bessenyei hadnagy segítsége?!

BELEZNAY

Nos, kedves barátaim, ez a segítség áldozatot kíván tőle, de áldozatot kíván tőlünk is. Ahhoz, hogy a hadnagy úr letegye a mundért, és drága idejét, melyet részint a birtokaira, részint a tudományokra kívánt fordítani, a mi ügyünknek áldozza, s mindamelllett háztartást is vigyen a császárvárosban, esztendőnként legalább kétezer forint kívántatik.

SZATHMÁRY KIRÁLY GYÖRGY

(Elképedve) Kettőezer forint?! Abból legalább négy falusi iskolát lehetne építeni!

BELEZNAY

Én úgy gondolom, ha ezt az összeget négy felé osztjuk, egyikünknek sem lesz megerőltető!

DOBOZY MIHÁLY

Az is ötszáz forint! Nekem nem tellik ennyi egy esztendőben a saját parókiámra!

BELEZNAY

(Csípősen) Ha a célban megegyeztünk, uraim, s csak az a gond, hogy áldozni nem tudnak rá, én természetesen magamra vállalom Bessenyei hadnagy bécsi lakásának költségeit!

SZATHMÁRY KIRÁLY GYÖRGY

Nem erről van szó... csak...

DOBOZY MIHÁLY

(Telekyhez halkán) Ha ő állja a számlát, ő fog diktálni is.

TELEKY

(Dobozyhoz halkán) Igaza van. Fogadjuk el!

DOBOZY

Jó, legyen. A tiszántúli egyházkerület nevében vállalom az évi ötszáz forintot.

SZATHMÁRY KIRÁLY GYÖRGY

Én is a Tiszán inneniek nevében...

SOÓS ISTVÁN

A Dunántúl is megadja...

TELEKY JÓZSEF

(Enyhe iróniával:) Azért, ha már ilyen szépen megegyeznek, uraim, megkérdezhetnék a hadnagyot is, miként vélekedik a feladatáról!

BELEZNAY

(Bessenyeihez, miután az felállt:) Maradjon csak ülve, hadnagy úr! Szóljon néhány szót hozzánk!

BESSENYEI

Méltóságos és nagytisztelető uraim, ha köszönhetek valamit, az csak a bizalom, mit irántam tanúsítottak. A feladatot nem köszönöm, mert máris érzem iszonyú súlyát. Hogy mégis erőt érzek cipelni azt, azért hálával elsősorban szüleimnek és a pataki iskolának tartozom, mert tőlük tanultam igaz hívséget hazám és vallásom iránt. Csak annyit ígérhetek önöknek, hogy ebben a hűségemben én halálom órájáig megmaradok. Isten engem úgy segítse!

(Egy pillanatig ünnepélyes csend, amit Teleky malíciózus hangja tör meg.)

TELEKY JÓZSEF

Bizony úgy segítse!

TÖBBEN: Brávó! Éljen! Éljen!

(Bessenyein látszik, hogy szíven ütötte Teleky gróf malíciája. Előbb komor tekintettel maga elé mered, majd feláll, és kényszeredett mosollyal fogadja az éljenzéseket.)

11. kép

Belső – nappal

Bécs, Mária Terézia „dolgozó” szobája

Jelen vannak Mária Terézia, Grassné, Kaunitz, Kollár Ádám.

KOLLÁR ÁDÁM

Nos, ami napjainkban a magyar iskolákban zajlik, talán megfelel a gyermekóvó intézetekkel szemben támasztható követelményeknek, de azt a kívánalmat semmiképpen nem elégíti ki, hogy a kor szükségai szerint kellő számú iparost, kereskedőt, tanult földművest, képzett hivatalnokot, mérnököt, tanítót, orvost adjon az országnak.

KAUNITZ

Ez önmagában talán még nem is volna olyan nagy baj...

GRASSNÉ

Ejnye, kancellár úr, hogy lehet ennyire cinikus!

KAUNITZ

Én csak arra bátorzkodnék célozni, hogy a kor szükségeinek a birodalom egésze kell, hogy megfeleljen. Nem biztos, hogy minden kvalifikált alattvalónak a magyar iskolákból kell előbújni.

MÁRIA TERÉZIA

Folytassa csak, Kollár úr, engem magával ragad a logikája!

KOLLÁR ÁDÁM

Jól ismerem a kancellár úr álláspontját, miszerint egy műveletlen népet könnyebb kormányozni, ám nem titkolom, nem értek vele egyet. Vele ellentétben meg vagyok arról győződve, hogy századunk hátralévő évtizedeiben a művelődés revolúciójának leszünk tanúi. Márpedig egy revolúciónak, amíg nem ellenünk irányul, jobb az élére állni, semmint szembe fordulni vele.

GRASSNÉ

Végre, egy európai gondolat!

MÁRIA TERÉZIA

Osztom az álláspontját, barátom!

KOLLÁR ÁDÁM

Ami tehát a magyar iskolákat illeti, elsősorban annak keresném a módját, hogyan lehet elérni, hogy korszerű ismereteket oktassanak.

GRASSNÉ

Bizonyára több pénzt kellene fordítani jó tankönyvekre és a tanítók képzésére.

KOLLÁR ÁDÁM

Ez bizony elkerülhetetlen, de nem itt kell kezdeni. *(Mária Terézia felé:)* Ha szabad idéznem felségedet: az oktatásügy elsősorban politika, s ha politika, akkor hát mindenekelőtt az állam felügyeletét kell érvényesíteni minden iskola fölött. Egyszóval olyan törvényt kell keresztülvinni a magyar országgyűlésben, amely az egyházak tanintézeteit is állami igazgatás alá helyezi.

KAUNITZ

Már megbocsássonak, de ebből én nem a művelődés revolúcióját szimatolom, hanem egy újabb lázadást Kollár Ádámmal szemben.

KOLLÁR ÁDÁM

Tisztában vagyok a nehézségekkel. Éppen ezért a munkát kellő óvatossággal kezelném.

KAUNITZ

Így már engem is kezd érdekelni a dolog.

MÁRIA TERÉZIA

Hogy fogjuk megnyerni az egyházakat?!

KOLLÁR ÁDÁM

A mai magyar iskolák túlnyomó többsége a kálvinisták kezén van. Ez veszélyeket is rejt magában, én mégis inkább az előnyeit hangsúlyozom. Ha ugyanis felséged főrangú protestáns barátait sikerül megnyerni az ügynek, a többi gond megoldódik magától. Miután a jezsuita rendet feloszlattuk, tehetünk olyan baráti gesztusokat például a piaristák felé, miáltal ők teret nyernek a katolikus iskolákban, mi pedig elfogadtatjuk velük baráti segítségünket.

MÁRIA TERÉZIA

Még mindig nem látom, hogyan nyerhetnék meg a reformátusok hangadóit...

KOLLÁR ÁDÁM

Annak a súlyos krízisnek az ismerete, amely intézeteikben tapasztalható, megadja a kulcsot ehhez is. Magam legalábbis még nem talákoztam olyan magyarral, aki – ha protestáns iskolába járt – ne panaszkodna a kíméletlen vakfegyelem és a bebiflázott tananyag haszontalansága miatt. Paradox módon éppen az a felekezet, amelyik csaknem két évszázadig Európa hírű tudósokat adott a világnak, ma a tudni nem érdemes dolgok memorizálásával kínozza diákjait. Az a felekezet, amelyik a magyar nemzeti szellem élesztője volt, ma alig szán néhány tanórát a magyar história oktatására. Ehelyett bőségesen tanulnak Kínáról, Egyiptomról, Nagy Sándor tetteiről, mindenfélérről, aminek semmi köze országuk történetéhez. Nos, azt javaslom, álljunk elő például azzal, hogy minden segítséget megadunk a magyar história tanításához. Ha mi elfogadjuk, hogy saját egyházaik múltját saját hagyományaik szerint tanítják, ők fogadják el, hogy az állam története az államra tartozik.

KAUNITZ

Mi fog ebből kijönni, barátom?

KOLLÁR ÁDÁM

Például az, hogy a reformátusok is megtanulják tisztelni első királyukat, s ha már a római hitre tért Szent István neve összhangba kerül nemzeti érzületükkel, közelebb jutunk ahhoz, hogy feladják a vallási egységgel szemben táplált makacs ellenállásukat.

GRASSNÉ

Ez zseniális!

MÁRIA TERÉZIA

Zseniális, zseniális, de hol fogjunk hozzá?!

Kezdem győzködni Beleznay barátomat, hogy tegyen rendet az egyházában?

KOLLÁR ÁDÁM

Azt hiszem, Beleznay tábornok úr megkerülhetetlen ebben az ügyben.

De kell egy megbízható ember, aki az apró munkát is végzi!

GRASSNÉ

Hát itt van ez a derék hadnagy! Ez a Bessenyei! A protestánsok ügyvivőjeként, azt hiszem, elnyerte hitsorsosai bizalmát. (*Mária Teréziához:*) Ha jobban pártfogásodba vennéd, nekünk is sokat segíthetne...

MÁRIA TERÉZIA

Mit tehetnék még érte? Alig van hónap, hogy ne fogadnám...

KOLLÁR ÁDÁM

Ha bevonjuk a tanügyi törvény munkálataiba, a kálvinisták szembe fognak fordulni vele. Ez esetben pedig elveszíti egzisztenciáját.

MÁRIA TERÉZIA

Nyugtassák meg, hogy mindig lesz számára méltó feladat az udvarban. Ám lássuk előbb, mit tud tenni értünk az iskolák ügyében!

12. kép

Belső – nappal

Ráday Gedeon pesti házában

Jelen vannak a református egyházkerületi főgondnokok: a tiszántúli bihari Dobozy Mihály, a dunántúli Ráday Gedeon, a tiszáninneni Szathmáry Király György, a dunamelléki Beleznay Miklós, rajtuk kívül Domokos Lajos és Rakovszky Sámuel lelkészek Debrecenből, illetőleg Teleky József gróf s még jó néhány esperes, illetve lelkész.

(A szalonban a falaknál és az ablakok közelében levő karosszékekben ülnek, társalognak. Amikor Beleznay és Bessenyei megérkeznek, röpködnek a „no csakhogy!”, „Isten hozott benneteket”, „áldás-békesség” stb. Az öreg Ráday Gedeon feláll, kézfogással és vállveregetéssel fogadja az érkezőket, majd – úgy helyezkedve, hogy senkinek ne fordítson hátat – vendégeihez fordul.)

RÁDAY GEDEON

Isten hozott benneteket! Legyen a Mindenható áldása a mi együttlétünkön. Barátaim! A magyar református egyház – története során ki tudja, immár hányadszor – súlyos megpróbáltatások előtt áll. Azért kértem, hogy jöjjetek el, mert sorsdöntő kérdésekről kell eszmét cserélnünk. Megkérem nagytiszteletű Domokos Lajos barátunkat, tájékoztasson bennünket azokról az udvari konspirációkról, melyek újabb barikádokat emelnek vallásunk gyakorlásának útjába.

DOMOKOS LAJOS

Magam sem akarom hinni a hírt, nagy- és főtiszteletű barátaim: az udvar megsemmisítő csapásra készül iskoláinkkal szemben. Talán tisztábban lát-nánk, ha egyenesen Beleznay tábornok úrtól értesülnénk a részletekről.

BELEZNAV

Érdekelne, hogyan szól a „hír”. Aztán majd elmondom, amit tudok.

DOMOKOS LAJOS

Csak annyit áruljon el tábornok úr, igaz-e, hogy a kancellária tíz tankerületre osztaná az országot, és mindegyik élére katolikusokat állítana...

(Közbekiabálások: „skandalum!”, „árulás!”, „nem engedjük!”)

BELEZNAV

Igaz is, meg nem is.

(Közbekiabálások: „Azt nem lehet!”, „protestálunk!”)

Annyi igaz, hogy a királynő utasította a kancelláriát: vesse meg egy egyetemleges iskolai reform fundamentumát. Az is igaz, hogy néhány buzgó kormánytiszttel azzal próbált öfelsége kegyeibe férkőzni, hogy javasolta megsemmisíteni iskoláink autonómiáját. Hála azonban főtiszteletű uraim bölcsességének, hogy tudniillik egyházunk közvetlen képviselőjét reám és Bessenyei uramra bízták, az ilyesfajta merényleteknek idejében elejét vettük.

RAKOVSZKY SÁMUEL

Megbocsásson, tábornok úr, de jómagam – és azt hiszem, közöttünk többen is – meglepve hallgatjuk az ön szavait. Az a megbízatás ugyanis, melyet önök a legutóbbi tanácskozásunk alkalmával kaptak, az én értelmem szerint csak olyan ügyekre tartozott, melyek körünkből indulnak újtjokra. Ha az udvarban történik valami, ami reánk tartozik, azt jobb szeretnénk elsőként önöktől hallani, mielőtt bárminek is „elejét vennék”.

BELEZNAY

Nyugodjék meg, nagytiszteletű Rakovszky Sámuel úr, ha Ráday Gedeon atyámfia nem hívott volna bennünket egybe, magam kerestem volna módját, hogy valamennyiöket tudassam lépéseinkről.

DOMOKOS LAJOS

Hát éppen ez az! Mi nem a lépéseikről várjuk a beszámolást. Azt kívánnánk, hogy tanácskozzunk, mielőtt lépnek.

RAKOVSZKY SÁMUEL

Úgy van.

RÁDAY GEDEON

Talán mégiscsak helyesebb volna, ha szólni hagynánk Beleznay öcsémuramat.

BELEZNAY

Köszönöm, édes bátyám. Nos, barátaim, ami a dolog velejét illeti: két nagy plánumba is bevonták tanintézeteinket. Először: azt akarják, hogy a kormány nevezze meg a kerületek főintendánsait; másodszer: az állam jussává tennék, hogy megmondja, melyik stúdiumnak mi legyen a materiája.

(Zajongás, tiltakozó bekiabálások: „nem hagyjuk!” „vissza az agarakkal!” stb.)

RAKOVSZKY SÁMUEL

Ez tiszta beszéd! Csak azt diktálnák, ki tanítson, és mit. A többi ránk tartozik. (Nevetés)

DOMOKOS LAJOS

Legalább nincs miről egyezkedni!

TÖBBEN: Úgy van! El kell utasítani!

BELEZNAY

Attól tartok, nem jól ítélik meg a helyzetünket uraimék, ha úgy hiszik: mi egyszerűen negligálhatjuk a kancellária akaratát.

RÁDAY GEDEON

No, és hol van akkor a közvetlen kontaktus a királynőhöz? Azt mondtátok...

BELEZNAY

Erről szólnék éppen, ha a főtiszteletű urak szólni hagynának...

TÖBBEN: Halljuk, halljuk!

BELEZNAV

Bessenyei barátommal együtt kértünk audienciát őfelségénél, s mindkét tárgyban sikerült őt belátásra bírunk. Erről a hadnagy úr talán tüzetesebben tudna számot adni.

TELEKY

Hadd vessek közbe egy kérdést: Bessenyei uram honnan vett annyi önbizalmat, hogy kompetensnek érezze magát ily rendkívüli súlyú kérdéseket az uralkodó színe elé vinni?! Ha jól tudom, mindössze hat esztendeig koptatta a pataki kollégium lépcsőit...

BESSENYEI

(*Elsápad, de erőt vesz magán, feláll:*) Ha arra céloz, gróf úr, hogy milyen ösmereteket szereztem az oktatás tudományáról, szívesen teszek vizsgát önök előtt. Azonban van egy feltételem: minden válaszom, amely helytállónak ítéltetik, feljogosít arra, hogy én is megfaggassam önt. S ha ebben a szellemi bajviadalban ön lenne a győztes, tüstént lemondok megbízatásomról.

TELEKY

(*Gunyorosan*) Megkímélem attól, hogy nevetségessé váljék.

RÁDAY GEDEON

Ej, barátaim! Ne marjuk már egymást! Hiszen egyugyanazok az ellenfeleink!

DOMOKOS LAJOS

Azt azért csak megkérdezhetjük Bessenyei hadnagytól, igaz-e, hogy együtt főzik ki a hírhedt Kollár Ádámval az új oskolákra szabott tanítani valót!

TÖBBEN: „Kivel?!” „Azzal a gaz Kollárral?” „Már csak ez hiányzik!”

BESSENYEI

Való igaz: őfelsége Kollár Ádám úrra bízta az új tanügyi törvény alapjainak kimunkálását. Jómagam megtiszteltetésnek tartom, hogy a Ratio Educationis Magyarországra alkalmazott formáján én is csiszolaghatok.

SZATHMÁRY KIRÁLY GYÖRGY

Nekem is volna egy kérdésem fiatal barátunkhoz. A csiszolagatás közben szem előtt tartja-e református vallásunk örökérvényű igazságait?!

BESSENYEI

Főtiszteltű Szathmáry uram, attól tartok, vakhírek járnak, ami a tanügyi rendelet esszenciáját illeti. A Ratio Educationis nem szól bele a felekezeti hittan oktatásába. Mi több: minden vallásnak elismeri a jogát, hogy a filozófiát s az egyházjogot a maga tradíciói szerint okítsa. Másról van itt szó. Őfelsége azt szeretné, hogy országunkban minden gyermek oskolába járhasson, ha szegény is. A tanításnak pedig nem abban látja a rendeltetését, hogy perzsa s óegyiptomi uralkodók nevét szajkózzuk, no meg latin auktorok sorait biflázzuk. Hanem abban, hogy ki-ki írni, olvasni tudjon a saját nemzeti nyelvén, ki-ki jusson el tehetsége szerinti lépcsőre a matézis, a geometria, a vegytan, a természet, az ember s az emberi társaság ösmeretében, hogy kedve szerinti mesterséget űzhessen, s járatos legyen a közdolgokban. Ezek azok a tudnivalók, melyek ordítóan hiányoznak pedagógiánkból, s melyeknek a magyar

oskolákba történő bevezetését igenis teljes meggyőződésemből és minden erőmből előmozdítani igyekszem. Mind ideig úgy hittem, hogy ezt az önök bizalmát élvezve tehetem, ám ha csalatkoznom kell ebbéli hitemben, biztosíthatom önöket, egy percig sem kívánok vállalt hivatalomban maradni.

SZATHMÁRI KIRÁLY GYÖRGY

No, csak azért kérdem, hogy mennyire követi vallásunk szellemét, mert van itt egy-két dolog, ami bizonytalanná teszi az embert. (*Felmutat két nyomtatott füzetet.*) Nos, az a Bessenyei György, aki ezt a két katolikus elmélkedést magyarra fordította, s az a Bessenyei György, aki itt áll előttünk, s arról győzköd bennünket, hogy hitünk jegyében viszi ügyeinket az udvarban, ez a két Bessenyei György, gondolom, egy és ugyanaz a személy.

BESSENYEI

Valóban én vagyok ez is, az is.

SZATHMÁRY KIRÁLY GYÖRGY

Nem gondolja, kedves fiatal barátom, hogy miközben a mi pénzünkön, a mi nevünkben forgolódik a királynő és bizalmasai körül, voltaképpen a katolikus hittérítőknek egyengeti az utat?!

BESSENYEI

(*Láthatóan izgatottan, de nagy önfegyelemmel.*) Kérem főtiszteletű uramat, ne tegye még le azt a két könyvecskét. Miután súlyos vád ellenében kell védenem magam, hát felszólítom: olvasson fel a két prédikációból akár csak egyetlen mondatot is, amely tételesen ellenkezik kálvini katekizmusunkkal vagy bármely elismert teológusunk tanításával. Ismétlem: egyetlen mondatot hozzon fel, mely igazolja a gyanút, hogy én vallásunk ellenében tevékenykedem!

DOMOKOS LAJOS

Hadnagy uram, maga szalmaszálba kapaszkodik! Nagyon jól tudja, hogy sem a hely, sem az idő nem alkalmas arra, hogy hittételeken vitatkozzunk. Ön válaszoljon „igennel” vagy „nemmel”: katolikus-é a két szerző, avagy sem!

BESSENYEI

Igen, katolikus. De nem abból a fajtából való, amelyik miatt jönni kellett a reformációnak. Hanem abból, amelyik többet képes felmutatni az egyetemes keresztény igazságból, mint Patak és Debrecen összes professzora. S ha már kényszerítenek, kimondom: én nem abból ítélem a vallás igazságát, hogy ki mondja. Abból viszont igen, hogy amit mond, megmozgatja-e a lelkemben azt a csudálatos valamit, amit relígiói érzelmnek hívunk. S persze azt is vizsgálom: összefér-e elmémben ez a szent gerjedelem a józan okossággal. Hát ez az én protestantizmusom.

BELEZNAY

Attól tartok, uraim, veszélyes útra tévedtünk. Úgy gondolom, ha kétely merül fel hitelveink iskolai alkalmazásának helyességét illetően, vitassuk azt meg egy külön tanácskozáson. Nyilvánvaló, hogy a mi misszióinkra (*Bessenyeire*

mutat) nem tartozik ez a kérdés. Talán többre mennénk, ha végre elmondhatnánk, mire jutottunk a tankerületi felügyelet tárgyában.

TELEKY

Megengeded, tábornok úr, hogy kitaláljam? Azt hiszem, olyan valami történt, ami kedvezően hat kettőtök előmenetelére. (*Gunyorosan*) Mondjuk, te leszel az iskolai ügyek alkancellárja, a hadnagy meg a te adjutánsod. Eltaláltam?

BELEZNAY

(*Visszafogott indulattal:*) Megnyugtathatlak, kedves barátom, hogy soha nem egyezkedtem a királynővel sem címekért, sem hivatalokért. Én nem kértem audienciát azért, hogy magamat vagy rokonimat bárminő szolgálatra ajánljam.

TELEKY

(*Sértett gőggel:*) Ezt nem kellett volna mondanod...

RÁDAY GEDEON

Maradjunk a tárgynál, uraim! Még mindig nem tudjuk, mit végeztek...

TELEKY

Megmondom én: azt végezték, hogy meggyőzték Mária Teréziát, bölcsebben jár el, ha a protestáns iskolák fölé nem egy katolikust, hanem Beleznay tábornokot téteti.

BELEZNAY

(*Rádayhoz fordulva:*) Kedves bátyám, valóban sikerült megóvnunk intézetünket a klérus befolyásától. A kerületi főigazgató személyére vonatkozóan pedig tőletek akartam javaslatot kérni. Ily ellenséges környezetben azonban nem kívánok sem erről, sem másról értekezni. (*A többiekhez:*) Engedelmmükkel, uraim, az ég áldja önöket. (*Feláll, méltóságteljesen elhagyja a termet.*)

RÁDAY GEDEON

(*Telekyhez:*) Miért kellett ezt, öcsémuram? Miért kellett ezt?

TELEKY

Nagyon sajnálom, barátaim, talán elragadott az indulat. De legalább előkeült valami, amit amúgy sem volna szabad véka alá rejteni. Bessenyei úr most tanúsíthatja: nem volt ok nélkül a gyanakvásom.

BESSENYEI

De igenis, ok nélkül volt, méltóságos uram. A tábornok úr voksoltatni szeretett volna, kire bízassék a tanfelügyelet.

TELEKY

És bizonyára éppúgy felajánlotta volna „szerény személyét”, ahogyan azt a főgondnoki tisztég esetében tette. Vegyék már észre, uraim, hogy ami egyházaink ügyében az udvarnál történik, az két évszázados épületünk romba döntéséhez vezet. A „közvetlen kontaktus”, melynek ápolására Beleznay tábornok maga ajánlotta magát, nem más, mint egy oly fokú centralizáció kezdete, amely nem pusztán egyházkerületeink önállóságának csorbításához, hanem nemzeti alkotmányunk megsemmisítéséhez vezet. Nem tűnt fel önöknek, uraim, hogy a mi „derék” ügyvivőnk (*Bessenyeire mutat*), aki megengedem, szorgalmas s tán jóhiszemű, de mindenesetre tapasztalatlan

és könnyen megtéveszthető fiatalember, épp akkor férközött őfelsége bizalmába, amikor az félrelökte alkotmányunkat, és rendeletekkel kezdett kormányozni? Nem vették észre, uraim, hogy Beleznay és Bessenyei urak „szoros kontaktusa” a királynővel, Kaunitz kancellárral, Grass bárónéval, Kollár Ádámmal, s ki tudja még, kikkel, nem a mi szándékaink érvényesítésére, hanem a magyar kancellária megkerülésére, hivatalaink negligálására és az államtanács hatalmának kiterjesztésére szolgál?! Nos, ha elragadott, hát ezért ragadott el az indulat. És ezt Beleznay barátommal is meg fogom értetni.

BESSENYEI

(*Ráday Gedeonhoz:*) Nem tudom, kegyelmes uram, kell-e még nékem ezek után szólnom. Vagy okosabb, ha mindjárt lemondok megbízatásomról.

TÖBBEN: „Mondjon le!” „Mondjon le!”

MÁSOK: „Isten ments!” „Ne csináljunk ostobaságot!” „Ne veszítsük el a fejünket!”

BESSENYEI

(*Rádayhoz:*) Kérhetném, kegyelmes uram, hogy voksoljanak személyemről?

RÁDAY

Ne bolondozz, öcsém! Nem kell mindjárt mellre szívni!

BESSENYEI

Mégis azt kérném...

TÖBBEN: Voksoljunk! Voksoljunk!

RÁDAY GEDEON

Nem bánom, hát legyen úgy. Ki kívánja, hogy Bessenyei hadnagy úr visszaadja ügyvivői megbízatását?

(*Négyen: Teleky, Szathmáry Király György, Domokos Lajos és Rakovszky Sámuel emelik fel a karjukat.*)

Tehát négyen. És ki kívánja, hogy megtartsa hivatalát?

(*A többiek, jelentős számbeli fölényvel mellette szavaznak.*) No lám csak! Mondtam én! Higgadjunk le uraim, és hallgassuk meg a hadnagy urat!

BESSENYEI

Nem kutatom, mi ösztökéli Teleky gróf urat személyem szüntelen csepülésére. Akarattal én soha nem bántottam őt. Így hát, ha az ingerli, amit az udvarban cselekszem, mondjuk úgy, tapasztalatlanul, ennyi okkal én is felindulhatnék ellene, amiért nálam gyakorlottabb politikus ember létre semmit nem tett azon országos bajok orvoslására, miket most az én nyakamba varr.

TELEKY

(*Ingerülten:*) Leckéztetni akarsz, öcsös?!

TÖBBEN: „Ugyan már, gróf úr, hadd beszéljen...” „Ne hergeld magad!”

RÁDAY GEDEON

Folytasd csak, öcsémuram!

BESSENYEI

Való igaz, én akkor kerültem őfelsége közelébe, amikor a kancellária országgyűlés nélkül kezdett kormányozni. Ha úgy tetszik: amikor elkezdődött az

annyit szidalmazott centralizáció. A gróf úr nem fog tudni tanút állítani, ki ne igazolná, hogy mindig és mindenütt szót emeltem a törvény nélküli igazgatás ellen. De én most nem magamat akarom védelmezni. Inkább azt kérdezném, nem gondolják-e uraim, hogy ezt az uralkodói metódust mi magunk kényszerítettük ki? Mert, hogy is kezdődött a dolog? A királynő azt kérte, hozzunk törvényt, amely enyhíti a jobbágy terheit, és lazít azon köteleken, mely nem engedi, hogy tehetsége és buzgalma szerint kézművéssé, iparossá, kereskedővé váljon. És miként lármázott erre a magyar nemesiség? „Nem engedjük, hogy vérrel szerzett jussainkat a kormány elrabolja.” Törvény tehát nem jött ki az országgyűlésből, s minden maradt a régiiben. Uraim, magam sem vagyok pártolója semmiféle revolucionárius ideáknak. Könyveimben nem egyszer leírtam, hogy természeti rendet látok az olyan emberi társaságban, ahol parasztnak, polgárnak, nemes embernek külön-külön osztálya van. De nézzen csak vissza ki-ki a maga famíliája históriájába: melyikünk ülne most itt, ha a korábbi századokban paraszt őseink nem találtak volna módot feljebb emelkedni? S ha az emberi társaság ezen ősi rendjén törvény ejtett csorbát, nem volna-e nekünk szent kötelességünk a rossz törvényt jóval felcserélni?! S ha, mert nem tesszük ezt, helyettünk az uralkodó parancsa diktál, biztos-e az, hogy ez a „centralizáció” nemzeti alkotmányunk szellemét tiporja sárba? Hozzak-e példákat, önöknek, uraim, hasonlatosakat ama gyalázatos históriához, melyet az egyeki jobbágyok ellen Batthyány Ignác követett el? Elsoroljam mindazon vérlázító történetet, melyben protestáns urak kínozták meg, s üldözték el jobbágyaikat? Mert hivatalomba bizony saját hittársaink jajkiáltásai is felhangzanak. Önök azzal bíztak meg, hogy tegyek meg mindent Batthyány Ignác perbe fogásáért. Megtettem. S mert módomból volt az ügyről személyesen szólni a királynő előtt, módomból volt azt is meg tapasztalni, miként dühödött fel, s adott ki parancsot öfelsege a nagyprépost megbüntetésére. De mit szóltak volna, uraim, ha az uralkodónő színe elé viszem a kálvinista és a lutheránus Batthyány Ignácok garázdálkodásait?! Ugye, bizony, most áruló lennék. Nos, nem lettem áruló. De emészt a lélekösmeret, mert a becsületérzésem azt súgja: igaztalan vagy, Bessenyei György, mert részre hajlasz. *(Bessenyei itt egy pillanatnyi szünetet tart, s közben hallható, amint Teleky félhangon közbeszól.)*

TELEKY

Tálentumos demagóg!

BESSENYEI

(Telekyhez fordul:) Megbocsásson, méltóságos gróf úr, de mindezekért én nem látom olyan magától értődőnek, hogy mi volnánk a jók, s ők a rosszak. „Tapasztalatlanságom” miatt nem hat rám a kinyilatkoztatás erejével, hogy a mi kálvinizmusunk tiszta magyarsága állana szemben a pápista centralizációval.

TÖBBEN: „Van ebben igazság.” „ Jól beszél.”

MÁSOK: „Csúfolja a tradícióinkat!”

BESSENYEI

A mi reformált vallású köreinkben virtusnak tartatik mindent tagadni, mindent elutálni, ami nem saját eklézsiáink tradícióiból származik. Csak éppen azt feledjük, hogy eme tradíció összes elementuma valamikor merész újítás gyümölcse volt. Próbáljon ma valaki újítani! Hitszegő Júdás, aufklerista szabadkőműves, labanc kollaboráns lesz a titulusa. Mintha az volna a nemzet árulója, aki a koreszméket követő tanügyi törvényért csatázik, s nem az, aki az udvarnál bárminő szolgálatra kész, ha pereputtyát busásan fizető hivatalokba ültetik.

(Teleky felajzottan hallgatja a szónokot, s egy kép villan át az emlékezetén.)

12/A kép

Mária Teréziánál: a királynő, Esterházy Ferenc kancellár és Teleky gróf.

Teleky: „Felség! Nem magamért kívánok szólni. Apám helyzetét érzem méltatlannak.”

12/B kép

Teleky megalázottan kilép a királynő szobájából, s az ajtónál az őrt álló Bessenyeibe ütközik. A gróf szemében megvetés és gyűlölet.

Kép (ld. 12.)

TELEKY

(Hirtelen felugrik a székéről, s kiáltva:) Pimasz!

(Rá akarja vetni magát Bessenyeire, de többen felugranak és lefogják.)

TÖBBEN: „Nyugodjék le!” „Hiszen nem bántotta magát!” „Ne tegyen már ilyet!”

TELEKY

(Kiszabadítja magát, megvetően:) Én ezzel a pojácával nem szívok többé egy levegőt. Döntsék el, uraim, kire van szükségük: rá vagy reám! (Elhagyja a szalont.)

TÖBBEN: „Ezt meg mi lelte?!” „Mi volt maguk között?” „Menjen, s engesztelje ki!”

BESSENYEI

Nincs okom engesztelni. Igaza van: döntsék el, kire van szükségük. Isten áldja önöket! (Távozik. A jelenlevők értetlenül néznek egymásra, majd kérdő tekintettel fordulnak a házigazda felé.)

RÁDAY GEDEON

Mi történik itt? Ma mindenki megbolondult?!

13. kép

Belső – nappal

Mária Terézia dolgozó szobája

Jelen vannak: Mária Terézia, Grassné, Kaunitz, Kollár Ádám, Esterházy Ferenc

(Mária Terézia egy pamlagon fekszik pongyolában; feje magasán felpárnázva, a homlokát vizes ruhával borogatja.)

ESTERHÁZY

A kálvinisták megnyerésére tett kísérletünk teljes kudarccal végződött, felség.

MÁRIA TERÉZIA

Semmi nem „végződött”, és semmi nem „teljes kudarcc”. Ilyen fogalmakat én nem ismerem.

ESTERHÁZY

Mindenesetre annyira megromlott a viszony legjobb embereink között, hogy időbe fog telni, amíg korrigáljuk.

MÁRIA TERÉZIA

(*Esterházyhoz:*) Hogy lehetett ezt az ügyet így összekuszálni... Mit tanácsol?

ESTERHÁZY

Teleky gróf éppen mára kért ismét audienciát, hogy elégtételt nyerjen a Besenyei paszkvillusa okozta sérelme miatt. Talán vele kellene kezdeni...

MÁRIA TERÉZIA

Mit képzelsz a gróf?! Poéták közti csetepatéban akar döntőbíróvá tenni? Egyáltalán mi az, amitől ennyire felkapta a vizet?

ESTERHÁZY

Ha megengedi, felség, idéznék néhány sort az inkriminált versikéből:
„Miért teszi magát önként szelindeknek? / Miért marja tövét nyavalyás fülemnek? / Egyszer olyan dőfést tehetek oldalrul, / Hogy leesik Nagysád úgyis tört faráru. / Ahol Nagysád ugat, ott én is bőghetek, / Ha Nagysád szelindek, / Én bika lehetek.”

MÁRIA TERÉZIA

(*Köhög, közben nevet.*) Nem rossz. Gondolom, azért a gróf is mondhatott néhány csípős szót, amitől hadnagyunk ennyire tűzbe jött.

ESTERHÁZY

Teleky gróf esztelen viselkedése Beleznay tábornokot is meglepte.

KAUNITZ

Teleky gróf, szerintem, nagyon is racionálisan viselkedett. S az egész históra végül is arra figyelmeztet, hogy felséged módszerei ezen a téren nem vezetnek célra. Bátorkodom ezért megismételni többször is megtett javaslatomat, mely szerint a magyar ügyekben nagyobb befolyást kellene engedni József főhercegnek. Felséged egészségi állapota önmagában is indokolná, hogy szűkebb körre vonja aktivitását.

MÁRIA TERÉZIA

(*Ingerülten a földhöz csapja a kezében lévő vizes ruhát.*)

Erről nem akarok többet hallani, kancellár úr! Nagyon jól tudja, hogy József fiam egy megszállott. Aufklerista rögeszméivel szétrombolná egész műveimet. Hatalmat akar tekintély nélkül, igazgatást fortélyok nélkül, toleranciát szilárd elvek nélkül. A hit dolgaiban tanúsított botrányos közömbösségével elvetné a legszentebb célt, amiért küzdöttem. (*Köhög.*) Nem fogok lemondani arról, hogy birodalmunk minden népe visszatérjen az igaz kereszténység

ösvényére. Mert csak a megalkuvást nem tűrő katolicizmus szállhat szembe az istentelen korszellem hódításával!

KAUNITZ

Mit kíván hát tőlünk felséged?

MÁRIA TERÉZIA

Ha annyira kezelhetetlen a magyar arisztokrácia és a köznemesség viszonya, ahogy azt Teleky gróf Bessenyei iránti beteges averziója sejteti, külön-külön kell megnyernünk őket.

KOLLÁR ÁDÁM

Úgy tűnik, Teleky gróf Beleznay tábornokkal is szakított.

MÁRIA TERÉZIA

Beleznaynak mondják meg, hogy egyezzen ki a gróffal. Ez határozott kívánságom.

KAUNITZ

Ennek alighanem az lenne az ára, hogy megváljon Bessenyeitől...

MÁRIA TERÉZIA

Akkor váljon meg!

GRASSNÉ

A legigazabb hívedet fogod elveszíteni...

MÁRIA TERÉZIA

Miért veszíteném?

GRASSNÉ

Mert Bessenyei hadnagynak Beleznay pártfogása nélkül nincs Bécsben egzisztenciája.

MÁRIA TERÉZIA

Erről egyszer már nyilatkoztam. Teremtünk neki egzisztenciát.

KOLLÁR ÁDÁM

A könyvtárban tudnék neki helyet találni. Ha felséged erre utasítana...

MÁRIA TERÉZIA

Azzá lehet, amivé akar. De ahhoz neki is kell most már egy lépést tennie!

GRASSNÉ

Ha arra gondolsz, hogy katolizáljon, azt hiszem, nem ismered őt eléggé.

MÁRIA TERÉZIA

Majd elválík, kedvesem. Lehet, hogy te nem ismered a körülmények hatalmát eléggé. Én nem egyszerűen azt kívánom, hogy katolizáljon. Itt nem pusztán az ő lelki üdvösségéről van szó. Azt akarom, hogy nyilvánosság előtt, nagy ceremónia kíséretében térjen át. Látnia kell az egész világnak, hogy Magyarország hozzánk tartozik!

ESTERHÁZY

Talán már meg is érkezett Teleky gróf. Behívathatom?

MÁRIA TERÉZIA

Ne hívassa! Mondják meg neki, hogy paszkvillusokkal nem foglalkozom. Egyébként pedig beteg vagyok.

14. kép

Belső – nappal

Grassné szalonja

(Grassné és Besenyei egy kis asztalnál ülnek. Grassné egy porcelán kancsóból kávét önt vendége és a maga csészéjébe.)

GRASSNÉ

Maga nem őszinte hozzám, kedvesem. Megértem, hogy csalódott, hogy kiábrándult a barátaiból, de ettől még nem kellene odavetnie a karrierjét.

BESSENYEI

Az én karrierem összeomlott. Még csak annyira sem volt kegyes hozzám a sors, hogy kezembe adja és magam vethessem el.

GRASSNÉ

(Szenvedélyesen:) Georg! A sorsa a saját hatalmában van. Vagy nem elég bátor, hogy megtegye a döntő lépést a saját jövője felé, vagy meg akar kímélni attól, hogy a szemembe mondja: miattam akarja itt hagyni Bécset.

BESSENYEI

(Zavartan:) Miért mondja ezt, asszonyom?

GRASSNÉ

Nézze, én nem táplálok hiú reményeket a kettőnk kapcsolatát illetően. Eddig is minden tőlem telhetőt megtettem, hogy a maga rangjához és kivételes helyzetéhez illő házasságot kössön, és nagyon remélem, nem engem okol, hogy ez idáig nem sikerült. Azt is megértem, hogy terhére esik, hogy egy magamfajta korosodó matrónának tegye a szépet...

BESSENYEI

Asszonyom!

GRASSNÉ

Ne szóljon közbe! Tudnia kell, hogy annál sokkal jobban szeretem magát, semhogy asszonyi hiúságom diktálja cselekedeteimet. *(Könnyezik.)* Látja, sokat beszélgettünk mi a vallásról. Én nem tudom olyan okosan fejtegetni, mint maga, hogy „micsoda az Isten”. De ismeretségünk első napjától hiszem, hogy a Gondviselő akaratát követem, amikor a maga útját igyekszem egyengetni. Nekünk, egyszerű asszonyoknak ritkán szán történelmi szerepet a sors. De vak lennék, ha nem veszem észre, hogy a helyzetem kivételes, mert kapocs lehetek az én királyi barátném és az egyetlen igaz magyar férfiú között.

BESSENYEI

Ön túloz. Ne tegyen ilyen magas polcra, asszonyom...

GRASSNÉ

Higgyen az emberismeretemenek! Igenis, ebben a városban maga a legtisztábban gondolkodó, a legnemesebb szándékú s a legtöbb tehetséggel megáldott ember. S éppen ezért: akár hogyan próbál szabadulni önmagától, magáé marad a felelősség: mit kezd azzal a világi hatalommal, melyben része van azáltal, hogy az uralkodónő kivételes rokonszenvvel viseltetik személye iránt.

BESSENYEI

Amennyire a birodalom érdekei kívánják...

GRASSNÉ

A birodalom érdekei azt kívánják, hogy a maga hazája viruljon, és büszkén ápolja magyarságát. Ahhoz pedig, hogy ez így legyen, a királynő csak annyi változást akar, amennyinek szükségességéről maga is meg van győződve, kedvesem. Persze tudom, hogy e meggyőződés mellett kiállni nem népszerű dolog ázsiai mentalitású barátai között. De csak ez illik a maga jelleméhez. Ebben biztos vagyok!

BESSENYEI

Én nem akartam erről beszélni. De ha már Ön szóba hozta, asszonyom, ki kell, hogy mondjam: Mária Terézia éppen a jellememet kéri cserébe ahhoz, hogy tehessek valamit hazám javára.

GRASSNÉ

Miről beszél?

BESSENYEI

Valahányszor arra méltatott, hogy személyesen fogadjon, s beavasson legmagasabb terveibe, a „baráti együttműködéshez” mindig hitem elhagyását szabta feltételül.

GRASSNÉ

Ugyan, Georg! Hogy mondhat ilyet?! A királynő pontosan tudja, hogy az ő hite és a magáé semmiben nem különbözik egymástól. S ha szabad személyemet is szóba hoznom: józan, felvilágosult, ugyanakkor buzgó és alázatos keresztények vagyunk mind a hárman. Magának éppen annyi baja van Kálvin Jánossal és vaskalapos követőivel, mint Mária Teréziának a pápával és a hatalomvágyó klérussal. Ha a királynő azt kívánja, hogy térjen át a katolikus vallásra, abban ne az ő hittérítő ambícióját keresse. Egyszerűen arról van szó, hogy nem lépheti át azokat a korlátokat, melyeket éppen a maguk országgyűlése állított a protestánsok hivatalviselésének útjába.

BESSENYEI

Tehát Ön is arra buzdít, hogy térjek át...

GRASSNÉ

Nem buzdítom, de tanácsolom, hogy tegye meg. Különösen azok után, amit hittársai tettek magával, nem hiszem, hogy ez különösebben nehezeére esne.

BESSENYEI

Nem ösmer engem. *(Elkomorultan, inkább csak magának:)* Több nekem az én vallásom, mint Kálvin dogmái meg a hittársaim ostobasága. A vallásom valahogy mégiscsak én vagyok...

15. Kép

Belső – nappal

Bessenyei bécsi lakása

(Bessenyei hálóruhában fetreng az ágyán, vesegörcs kínozza. Laczka János van mellette, forró teát próbál itatni a beteggel.)

BESSENYEI

Ki zörgött az imént?

LACZKA

Egy küldönc. Beleznay tábornoktól hozott egy levelet.

BESSENYEI

És nem mondanád?! Ide vele! *(Laczka felveszi az asztalról a levelet, átnyújtaná a betegnek, de az egy újabb roham miatt nem veszi át. Néhány másodpercnyi kinlódás után:)* Olvasd te!

LACZKA

(Felnyitja a borítékot, széthajtja a levelet, olvas.) „Bessenyei György hadnagynak saját kezébe. Kedves öcsém uram! Sajnálattal értesültem a pesti Ráday-házban történekről. Miután a jelenlevők egybehangzó tanúságtétele szerint öcsém uram mind egyházunk tradícióit, mind pedig tisztségviselőinek személyi méltóságát goromba módon megsértette, s miután ezért öcsém uram ügyvivői szolgálatára többé nem tartanak igényt, ezúton kérem, hogy a köztünk fenálló megállapodás konzekvenciáitól is tekintse szabadnak magát. Egyébiránt figyelmzetnem kell öcsém uramat: pénzügyi helyzetem nem engedi meg, hogy a múlt nyáron tőlem kölcsön vett hatezer forintnyi adóságát ezen esztendő végét meghaladóan kint hagyjam, ezért felszólítom annak – kamatjaival együtt történő – mielőbbi visszafizetésére. Emlékeztetnem kell arra is, hogy késlekedés esetén a peres eljárás költségei – törvényeink szerint – az adóst terhelik.

Atyafiságos üdvözléssel: Beleznay Miklós.”

Talán csak egy rossz tréfa...

BESSENYEI

Tehát pálcát törtek fölöttem... Hogy magukat mentsék... Készíts elő mindent! Ha könnyebbülök, utazunk.

LACZKA

Hová, nagyságos uram?

BESSENYEI

Hová, háva! Hát Bercele. Itt nem maradhatok.

(Felül az ágyon, majd mély lélegzetet vesz, feláll, és a fiókos szekrényhez botorkál. Kihúzza az alsó fiókot, matat benne, végül egy arany zsebórát és egy ezüst tórt vesz elő belőle.)

Nézd csak! Csomagold be, s vidd el a zsidóhoz a zálogházba. Tégy úgy, mintha csak érdekelne: mennyit ér. Ha nem ígér legalább haterzet érte, ne hagyd ott. *(Mindkét tárgyat az asztalra teszi.)*

LACZKA

Értettem, nagyságos úr! Viszem tüstént, csak behozom előbb a friss teát. Feküdjék le nyugodtan!

(Bessenyei visszacsoszog az ágyhoz, lefekszik, betakarja magát. Laczka kimegy a szobából. Csöngetenek.)

BESSENYEI

Akárki is az, be ne engedd! Engem így ne lásson senki...

LACZKA

(*Kimegy, néhány másodperc múlva vissza.*) Egy dáma. Magyar. Rakovszky Sámuelnének hívják, azt mondja, hogy a nagyságos úr nővére.

BESSENYEI

Julianna? Hogy kerül ő Bécsbe? Engedd hamar!

(*Laczká el, majd vissza az aszszonnyal.*)

JULIANNA

Drága öcsém! (*Odasiet az ágyhoz, homlokon csókolja a beteget.*) Téged meg mi lelt?!

BESSENYEI

(*Láthatóan megöriül, felélénkülve:*) Édes néném! De megasszonyosodtál! Biz'isten meg nem ösmertelek volna az utcán...

JULIANNA

Aki tíz évig nem jár haza, ne csodálkozzon, ha...

BESSENYEI

Most már majd megyek.

JULIANNA

No végre! Szegény édesapánknak végre lesz egy ünnepnapja!

BESSENYEI

Ha apánk megtudja, hogy ott is maradok, nem lesz nagyon boldog...

JULIANNA

Miket beszélsz? Már miért maradnál?

BESSENYEI

Nincs nekem itt már megélhetésem. Meg ha volna is. Ezzel a nyavalyával élni a császárvárosban – nagyon drága dolog.

JULIANNA

Az Isten áldjon meg! Hát a szabolcsi mocsárban aztán mihez kezdel?!

BESSENYEI

Folytatom, ahol abbahagytam: gazdálkodom.

JULIANNA

Ahhoz birtok is kellene!

BESSENYEI

Megelégszem azzal, ami van.

JULIANNA

Akkor nagyon siess, mert jószerint semmit sem találsz!

BESSENYEI

(*Csodálkozva:*) Történt valami?

JULIANNA

Csak ami évszázadok óta... (*sírva fakad*), aki becsületes, azt kiforgatják a vagyonából...

BESSENYEI

(*A nővérébe kapaszkodva felül az ágyban.*) Beszélj!

JULIANNA

(*Törölgeti a könnyeit, nagyot sóhajt.*) Persze, te semmit nem tudsz, mik történtek Bercelen, amióta nem vagy otthon. Beköltözött egy pápista senkiházi. Olasz Lajosnak hívják, az árva Komáromy lányt vette feleségül. Nem elég a gazembernek, hogy az ölébe hullott az egész Komáromy vagyon, rendre elbitorolja a földjeinket.

BESSENYEI

(*Felindultan.*) Hogyhogy bitorolja?! És apánk? És Mihály, Boldizsár, László?! Nézik ölbe tett kézzel?

JULIANNA

Azok a málé szájú fivéreid csak hajtogatják, hogy majd pörre mennek. Mert hogy ez a hitvány fickó nagyon kieszelte a módját a rablásainak. Azt mondja, neki arról végzése van, hogy őt illetik a birtokaink. Megvett ez minden fiskálist, mert csakugyan vannak papírjai. És még fenyegetőzik a bitang. Híreszteli, hogy hamarost megjön az ítélet a királyi tábláról, s akkor aztán ráteszi a kezét az én jószágaimra is.

BESSENYEI

Miféle papírjai vannak?

JULIANNA

(*Mindkét kezével öccsébe kapaszkodik.*) Ezért jöttem. Hogy megtudjam. Drága öcsém! Csak te segíthetsz rajtunk!

BESSENYEI

(*Szabódva.*) Soha nem ártottam magam pörökbe...

JULIANNA

Nem is kívánom. De te ösmered a járást a kancellárián. Meg kell tudnom, miféle verdikttel fenekedik ez az Isten átka...

BESSENYEI

Annyit tehetek, hogy eléd adják a családi aktát. Ám ha rosszul áll a szénánk, nekem nincs tehetségem, hogy prókátort fogadjak.

JULIANNA

(*Csókolgatja öccse homlokát, arcát.*) Ennyit! Csak ennyit akarok! Tudnom kell, mire számítsak. A többit majd Sámuel elintézi...

BESSENYEI

(*Hirtelen elkomorul.*) Rakovszky Sámuel, a te kedves férjura, igencsak ért az „elintézéshez”. Vélem legalábbis nem bánt rokoni szeretettel.

JULIANNA

Tudom, tudom. Ne is folytasd! Tudom, hogy az oskolák ügyében ellened voksolt. Ne félj, meg is kapta tőlem a magáét. De biztos lehetsz benne, ha újra vitatjátok, melletted lesz. Ezért én kezeskedem.

BESSENYEI

Hagyjuk! Nem fogok én már a reformátusok ügyében semmit „újra vitatni”.

JULIANNA

Jól van. Te most beteg vagy. És látom, nagyon fáradt. *(Megigazítja öccse párnáját, és kedves erőszakkal rányomja a fejét.)* Reggel majd eljövök, és majd adsz egy írást, amivel beengednek engem a kancelláriára.

BESSENYEI

Nem kell oda írás. *(Laczká felé int a fejével.)* János akár most is elkísér.

15/A kép

Belső – nappal

Ugyanott, néhány órával később

(Bessenyei az ágyán fekve szendereg. Amikor zaj hallatszik a bejárat felől, felriad.)

BESSENYEI

Ti vagytok itt, János?

LACZKA

Megjártuk a kancelláriát a tekintetes asszonnyal. Szerencse, hogy néhány-szor megfordultam ott én is a nagyságos úrral. Kezdtem volna magyarázni, hogy mit akarunk, de a kormánytiszt úr rögtön közbevágott: „aha, Georg Bessenyei küldte! Tessék csak, tessék!” És a tekintetes asszony azonmód megkapta, amit kért.

JULIANNA

(Az ágy szélére ül.) Látod, ezért nem szabad itt hagynod Bécset. Minden ajtó kinyílik az egész famíliánk előtt, amíg „Georg Bessenyei” nevét ismerik.

BESSENYEI

Hagyjuk ezt, néném! Mondd inkább, mit találtál?

JULIANNA

(Tekintetével jelzi, hogy nem akar Laczká előtt beszélni.) Jaj, de meg szomjaztam!

BESSENYEI

(Laczkához:) János, hoznál valamit inni, enni a vendégünknek...

LACZKA

Épp ahhoz készültem! *(Kimegy.)*

BESSENYEI

Tehát?

JULIANNA

(Sebes mozdulattal felkapja az arany zsebóráát az asztalról, s ruhájába rejti. Majd kitörő jókedvvel, szinte eszelősen csillogó tekintettel:) Megmenekültünk! Mehet Olasz Lajos akár a pápához is! Idesüss! *(Ruhája alól egy egész köteg papírt ránt elő.)* Ha ez ott marad, nemcsak földönfutókká válunk, de a börtönt se kerülhetjük el!

BESSENYEI

(Elhűlve, zaklatottan:) Mik ezek?

JULIANNA

Szerződések, kötelezvények, ítéletek! Az apánk adósságai!

BESSENYEI

(Hirtelen felugrik, megragadja nővérét, megrázza; lihegve, visszafojtott hangon, de heves indulattal:) Megőrültél?!

JULIANNA

(Megszeppevve:) A becsületünkért tettem...

BESSENYEI

Ostoba liba!

JULIANNA

(Sírva:) Ne bánts! Legalább te ne bánts!

BESSENYEI

(Elengedi az asszonyt, járkálni kezd:) Ezeket azonnal vissza kell vinni!

JULIANNA

Jól van, jól van, csak higgadj már le. Megyek is... majd azt mondom, hogy nem tudtam...

BESSENYEI

Maradj! Te nem mehetsz oda! Hogy tehetted ezt?!

JULIANNA

(Kiegyenesedik, hangot vált. Támadó, hisztérikus.) Úgy tehettem, hogy az életemért küzdök. Érted?! *(Összeomlik, zokogva öleli át öccsét.)* Segíts rajtam! Segíts rajtam!

BESSENYEI

(Megrendülten:) Ha segíthetek...

JULIANNA

Ha nem szerzek kétezer forintot huszonnégy órán belül, engem becsuknak!

BESSENYEI

Tudom, nem hiszel nekem, de nincs pénzem.

JULIANNA

De van neved!

BESSENYEI

Csináljak adósságot? Éppen most, amikor menni készülök?

JULIANNA

Az élő Istenre esküszöm, két hónapon belül visszakapod. Csak most... csak most... édesanyánk emlékére kérlek! Ezt írd alá!

BESSENYEI

(Hosszan az asszony szemébe néz, könnyezik, megsimogatja nővére arcát.)

Nyugodj meg! Most szakasztott olyan vagy, mint édesanyánk. *(Aláírja a váltót.)* Csak ezeket add nekem. Valahogy vissza kell juttatnom...

(Julianna felvidul, öccse arcát két keze közé szorítva csókolgatja, nagyot sóhajt.) Isten veled!

BESSENYEI

Isten áldjon! János! Kísérd ki a vendégünket!

(Julianna és Laczka kimennek. Bessenyei végigdől az ágyon, s mikor Laczka visszajön.)

Menj hát a zsidóhoz!

LACZKA

(Az asztalra néz, s mint aki most értesül, hogy gazdája szándéka megváltozott.)

Tehát csak a tört vigyem?

BESSENYEI

A tört meg az órát. Ott van mind a kettő.

LACZKA

Itt csak a tört látom.

BESSENYEI

(Felül, hitetlenkedve néz az asztalra, elbődül.) Átokverte némben! Meglopott!

16. kép

Belső – nappal

Bécs, az udvari kápolna: 1780. április

Jelen vannak: Bessenyei, a bécsi bíboros érsek, Mária Terézia, Miksa főherceg, a császári család több tagja, nagykövetek, tudósítók, bécsi előkelőségek és polgárok.

Két ceremónia játszódik le: előbb a keresztelés, majd a bérmlás. Előbb Bach h-moll miséjéből, majd Haydn egyik egyházi művéből szólnak meg részletek a bécsi opera kórusának előadásában. A ceremónia, illetve a kórusmuzsika ideje alatt Bessenyei arca premier planba kerül: tekintete megrendültséget, heves belső vívódást tükröz. Amikor körbehordja a tekintetét a jelenlevőkön, az arcok elmosódnak, s helyettük a berceli református templom éneklő gyülekezetét látjuk. Bach zenéje is fokozatosan elhalkul, s felcsendül az „Erős vár a mi Istenünk”, illetőleg – Haydn muzsikája közben – az „Ó, Krisztusfő, te zúzott” kezdetű egyházi ének. Amikor bérmleresztapja, Miksa főherceg egy drágakövekkel ékesített gyűrűt készül húzni az ujjára, zavarában előbb kézzorításra nyújtja, majd – észlelően, hogy rossz mozdulatot tett – hátrateszi a kezét. Miksa főherceg is zavarba jön, s hogy véget vessen a kínos, derültséget okozó jelenetnek, Bessenyei egyik zsebébe csúsztatja a gyűrűt.

Utójáték

Belső – nappal

Bessenyei bakonszegi házában

Egy esztendővel a temetés után

(Bessenyei Anna az íróasztal fölé hajolva ír. Néhány sort írás közben követ a kamera, majd az asszony hangját halljuk, ahogyan kommentálja a képeket.)

BESSENYEI ANNA HANGJA

A pompás ceremónia után Györgyöt már csak megaláztatások érték Bécsben. Minden korábbi ígéretük ellenére semmilyen magas állásba nem helyezték. Állományon kívüli könyvtári munkát kellett végeznie, amiért kegydíjat kapott Mária Teréziától. Néhány hónap telt csak el, és meghalt a királynő. S miután új uralkodónk, II. József nem sokkal később a kegydíjat is megvonta tőle, nem maradt más választása, mint hogy hazajöjjön.

Bécsből, a világ közepéről – haza, a Tisza menti lápvilágba. Azon az estén, amikor elmeséltem vele élete történetét, én a világ legboldogabb s egyszersmind a legszerencsétlenebb teremtese lettem. Boldog voltam, mert akkor határozta el, hogy otthagyja Bercelt, és szerencsétlen, mert tudtam, hogy nélkülem fog új életet kezdeni. Másnap, amikor könyveit s egy-két holmiját fölpackoltatta a társzekérre, lelkemnek minden erejére szükségem volt, hogy sírás nélkül búcsúzzam el tőle. „Nem is tudod, Anna, milyen sokat segítettél nekem” – mondta, mikor megszorította a kezemet, én meg színlelt könnyedséggel feleltem rá: „Ó, ha segíteni kell, csak szóljon, én bármikor megyek...”. „Nono! Bármikor? – évődött. „Csak vigyázz, mert egyszer a szavadon foglak!” „Én állom a szavam!” – válaszoltam, de ekkor már nem bírtam uralkodni magamon, és sírva fakadva beszaladtam a házba. A többiek mondták később: György bátyám ettől olyan zavarba jött, hogy csak állt, némán maga elé meredt, aztán értetlenül csóválta a fejét, felugrott a bakra, s kikapván a kocsis kezéből a gyepelőt meg az ostort, egy szokatlanul hangos „gyí, te!” kíséretében a lovak közé csapott. A szekér kirobogott az udvarról.

Életének minden korábbi sorsfordító eseményét a körülmények alakították. Az apja akarta, hogy testőr legyen. Grass báróné vette rá, hogy kedvében járjon a királynőnek. Mária Terézia kívánsága volt, hogy katolizáljon. Az itthoniak zavaros gazdasági ügyei késztették arra, hogy Bécsben maradjon, majd II. József döntése nyomán tért vissza mégis Bercelre. Egyezkedéseit és megalkuvásait egyetlen személyes ambíció ösztönözte: írni akart. Nem azért, hogy híres ember legyen, nem is azért, hogy megéljen belőle, hanem hogy rendbe tegye az érzéseit és a gondolatait, s hogy megmagyarázza magának a világot. Amíg szikrányi reménye lehetett, hogy írói terveit összebékítheti hivatali kötelességeivel, ő volt a világ legjámborabb embere. De amikor a kényszerű tennivalók s a hozzá méltatlan kötelek elvonták az íróasztalától, kivetkőzött igazi énjéből. Bercelről azért kellett elmennie, hogy újból megtalálja önmagát. Ez volt az első olyan nagy változás az életében, amelynek mozgatórugója csak és kizárólag őbenne volt.

Itt, a Bakonszeg melletti Pusztakovácsiban csakis a könyveinek akart élni, de a vármegyén viselt hivatalai nem engedték, hogy – miként szerette volna – „bihari remetévé” váljon. Még József császár halálának esztendejében táblabírává választották, minek következtében évente ötször-hatszor bekocsikázott Váradolasziba, s csaknem ugyanannyi alkalommal Debrecen is megjárta. Eleinte sokan azt várták tőle, hogy mint világlátott ember s a néhai Mária Terézia bizalmasa országos ügyekbe avatja őket, de ekkor ő már régen megcsömörlött a politikától. Később mégis bántotta a lelkiösmeretét, hogy a Martinovics-féle pártütés idején annyira magába zárkózott. „A szegény ifjú Szentjóni nem pusztult volna el, ha jobban figyelek rá” – mondogatta. Mert annak idején, amikor a fiatal poéta holmi lázító írásokat akart rátukmálni ahelyett, hogy kiverte volna a gyerek fejéből a titkos szervezkedés gondolatát, úgy tett, mintha meg se hallaná, miféle konspiráció folyik körülötte. S amikor a szerencsétlen elítélt édesatyja fűnek-fának rimánkodott a vármegyén, hogy támogassák az udvarnál a kegyelmi kérvényüket, azt gondolták, hogy neki vannak még kapcsolatai a legmagasabb körökben is. „Akkor megtanultam – mondta később –, hogy ha már egyszer benne volt az ember, vétség nélkül nem lehet sem belülről maradni, sem kívülről kerülni a politikán.” Mert bűnnek érezte, hogy nem tudott segíteni. Aztán eljött az idő, hogy másképpen is szemrehányást tett önmagának egykori félreállása

miatt. Ez már akkor történt, amikor hozzá költöztem. De hát a két dolog szorosan össze tartozik...

1804 tavaszán egy szeles, borús délután megállt gávai házam előtt egy társzekér, leszállt róla a kocsis, s a kerítésen keresztül odaszólt hozzám: „kegyed Bessenyei Anna?“, „Én vagyok” – válaszoltam. „György úr kéreti, hogy gyűjjük akkor!” Én tizennyolc éve vártam ezt a percet. Egyedül éltem, pedig volt kérőm, nem is egy. Mindnek azt mondtam, már elígértem magam. Talán bolondnak néztek, pedig csak hűségese voltam. Hűségese? Inkább ragaszkodó. Hiszen a hűség a jellem próbája, amikor az ember érzései már fogyatkoznak. De én nem parancsoltam az érzéseimnek. Azok uralkodtak rajtam. Tizennyolc év után is éppoly erővel, mint az első pillanatban. Tehát hívott, s én mentem. Mert elérkezett az óra, amikor szüksége lett rám. Nemcsak azért, mert megint betegeskedett. Azon a tavaszon, amikor magához hívott, kútba estek az egész életén keresztül dédelgetett írói tervei. A cenzor nemcsak megtagadta a Pusztakovácsiban született írásai kiadásának engedélyezését, de még azt is kieszközölte, hogy mint veszedelmes felforgatót megfigyelés alá helyezték. A budai Királyi Helytartótanács az év őszén kelt levelében a Bihar megyei alispánt, Beöthy Lászlót még külön is figyelmeztette György bátyám szemmel tartására. Mivel Beöthy jó barát volt, meg is mutatta nekünk a felszólítást. Így szólt: „Nemes, nemzeti és Vitézlő Úr, Igen Tisztelt Uram! Mivel Bessenyei György egy Természet Világa című kéziratot alkotott, amely telis-tele van veszedelmes eszmékkal, és azért folyamodott, hogy ezt kinyomtassák, ezért ez a kézirat a nyomdától eltiltatik. Feljebb címzett Uraságotnak pedig a legfőbb Királyi Parancsból meghagyattatik, hogy a szerzőt, Bessenyei Györgyöt dorgálja meg azért, mivel ilyen kártékony eszméket tartalmazó művet írt és azt terjeszteni akarta, cselekedeteit pedig éber szemmel ügyelje.”

„Én ostoba!” – szakadt ki belőle. „Én ezeket védelmeztem a revolúciótól. Ahelyett, hogy magam is a bukásukért hadakoztam volna!”

Ekkortól kezdve már nem vett többé tollat a kezébe. Avégett legalábbis nem, hogy a literatúrát művelje. Annál nagyobb erővel látott neki a vármegyei ügyeknek, s eltökélte, hogy kibogozza s rendbe teszi a családi birtokokat tárgyazó pöröket. „Legalább magunk körül tegyünk rendet, ha már a világban nem lehet!” – Mondogatta. És ez lett a legfőbb ideája: „rendet tenni mindenben, amiben csak lehet”. Persze a saját lelkében is. Többször is rajtakaptam, amint a szobájába zárkózva az ablakhoz ült a hegedűjével, hogy hangszeres kíséretet adjon a zsolttárlékléshez. Nem is álltam meg, hogy egyszer oda ne szóljak: „Hiába katolizált maga, mégiscsak a protestáns énekeket idézgeti folyton!” Azt mondta erre: „Hogy a zene mitől protestáns és mitől katolikus, azt nem tudom; de ha ennek a muzsikának köze van a reformációhoz, én csakugyan javíthatatlan kálvinista maradtam.”

Még annak az esztendőnek a nyarán, amikor oda költöztem, egy verőfényes délelőttön beállított hozzánk a híres író: Kazinczy Ferenc. Azért jött, azt mondja, hogy lássa, készen van-e már a nagy regény, a Tariménes utazása, amiről már leveleztek egymással, de persze minden egyébről szó esett. Ez az apró termetű szellemóriás úgy beszélt a rab-ságáról, mintha az egész borzalom nem is vele esett volna meg.

„Látod, öcsémuram – így az én György bátyám –, a te sorsod ösmerete ment meg engem attól, hogy végtelenül szerencsétlennel érezzem magam.” „Miért? – kérdi Kazinczy.

Az igazi szenvedést nem az okozza, ha velünk rosszul bánnak, hanem ha mi teszünk rosszat másnak." György bátyám erre – számomra érthetetlen zaklatottsággal – azt kérdezi a nagy írótól: „Mondd meg nekem, barátom, mit tartasz te Teleky grófról?” „Melyikről?” – kérdezi Kazinczy. „Sámuelről vagy Józsefről?” „Ugyan, miért érdekelné engem Sámuel?” – mondja a bátyám. „Ja persze, persze: Józsefről! Akiről a paszkoillu-sodat írtad.” – Felel nevetve az író. Aztán hirtelen megkomolyodnak a vonásai, s a bátyám szemébe nézve így szól: „Költőnek nem nagy, de igaz ember és jó magyar.” György bátyám erre feláll, odalép Kazinczyhoz, és jobbról, balról arcon csókolja. „Köszönöm, kedves öcsémuram. Ezt akartam hallani. Nagyon rég óta ezt akartam már hallani.” Könny szökött a szemébe, ahogy ezt mondta. Azután bement a szobájába, s egy levéllel a kezében jött vissza rögvést. „A műveimmel nem szolgálhatok.” – Fordult Kazinczyhoz. „Egy részüket elküldtem a pálos rendieknek, Tariménesemet meg elrejtettem Sárospatakon. Hanem másolatot készítettem magamnak a levélről, melyet a ládányi kézirat kísérvőjeként a pataki kollégiumba küldtem. Professzorainkra emlékezően ezt írtam benne: „Ha a tudományokra nézve, melyek akkor még nagyobb homályban borongtak, munkájoknak mindent nem köszönhetek is: de erkölcsömnek tisztaságát, érdemeknek, azaz a kegyelme-tek nevelésmódjának hálálom örökre... Ennek édes emlékezetét csak életemnek utolsó órája törölheti ki szíveimből.” „Nemes gesztus!” – kezdett áradozni Kazinczy, de ő leintette. „Nehogy azt hidd, barátom. Nem kezdek én öreg koromban udvariaskodni. Inkább új filozófiám dokumentuma ez a levél. Ifjú koromtól folyton a rossznak ítélt dolgok ellen csatáztam. Csak most jöttem rá, mennyivel egyszerűbb s hasznosabb, ha megvalljuk, amit jónak tartunk. És kiállunk érte. Márpedig a legtöbb jót Pataktól kaptam. S ezt nekik is tudniuk kell!”

Oly jeles látogatónk később nem akadt már, amilyen Kazinczy volt, de nem panaszkodhatom, hogy nélkülöztük volna a nagy szellemek társaságát. Miután nem emésztette az idejét az írás, annál többet olvasott, s olvastatott magának velem. Görög, római, angol, frankhoni és német auktorok voltak mindennapos „vendégeink”, s hivatali kirándulásain megszerezte pályatársai munkáit is. Ha nem kínlódott volna annyit a veséjével..., jaj, nem! Erről nem akarok beszélni. Maradjon inkább úgy az emlékezetemben, amint zsoldárt énekel, vagy amidőn kinn ülünk a tornácon, s én éppen Csokonai Lilláját olvasom neki...

Kép

Külső – nappal

(A bakonszegi Bessenyei-háznál, február végén: éppen egy esztendővel a temetés után. Napfényes délelőtt, a hó már csak foltokban borítja a földet. A „fiatal férfi” megzörgeti a kaput. Bessenyei Anna kijön a házból.)

FIATAL FÉRFI

Jónapot, Anna!

BESSENYEI ANNA

Jónapot!

FIATAL FÉRFI

Éppen egy éve temettük szegény...

BESSENYEI ANNA

Igen. Éppen egy éve.

FIATAL FÉRFI

Jönnék segíteni.

BESSENYEI ANNA

Aztán mit segítené?

FIATAL FÉRFI

(Fejével a ház felé int.) Ráférne egy ki felújítás...

BESSENYEI ANNA

Hát rá.

FIATAL FÉRFI

Intézkedhetek?

BESSENYEI ANNA

(Megsimítja a haját, a férfi szemébe néz.) Én mindig őt fogom szeretni!

FIATAL FÉRFI

(Egy pillanatra zavarba jön, de úrrá lesz magán.) Én csak azt kérdem, segíthetek-e magának?

BESSENYEI ANNA

Ha így is akar, hát segítsen.

FIATAL FÉRFI

(Izgatottan.) És mikor?

BESSENYEI ANNA

Most már majd melegszik az idő. Ahogy magának jó...

FIATAL FÉRFI

Köszönöm, Anna. Isten áldja! Akkor hamarosan jövök...

BESSENYEI ANNA

Isten áldja!

Kép

Külső – nappal

Ugyanakkor a Bessenyei ház előtt

A tornác előtt megállva Anna tekintete megakad a töppedő hóból ágaskodó, nyíló körkörcsinen. Az asszony leguggol, s kezével egy kis „tisztást” csinál a virág körül, majd gyengéden megérinti a szirmai.

BESSENYEI ANNA

Néhány nap, és itt a tavasz. *(Mosolyog, feláll, bemegy a házba.)*

Vége